

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Catechismvs, Dat is, De Christelijcke leeringhe/ in
maniere van t'samen-sprekinghe tusschen den Meester
ende den Discipel**

Coster, Franciscus

T'Antvverpen, 1607

Het vierde deel vande seue[n] Sacramente[n.]

urn:nbn:de:hbz:466:1-39385

**Het vierde dat den Christenen
noodt-sakelijck is / te weten /
de seuen Sacramenten der
heyligher Kercken.**

M. Ist ghenoegh totter saligheydt, dat wy de
thien gheboden Godts, ende de vijue der
H. Kercken, onder-houden?

D. Neen't: maer om te vercrijghen de gratie
Godts / ist oock van noode de heylighe Sacra-
menten t'ontfanghen.

M. Wat is Sacrament?

D. Sacrament is een uytwendigh teecken / van
Christo in-ghestelt / om te beteecken de gratie /
daer deur van hem den mensche ghegheuen.

M. Leght ons dat claerder uyt.

D. Ghelijck in't Sacrament des Doopsels wordt
de mensche met water ghewasschen. Het welck
beteekent de inwendighe supueringhe der sielen /
die daer van Gode deur sijn gratie gheschiedt.

M. Wat verstaet ghy deur dese gratie?

D. Een Goddelijck ende Gheestelijck rieraet on-
ser sielen / waer deur wy kinderen Godts ende
erf-ghensaemen des eeuwighs leuens worden.

M. Vercrijghen alle menschen dese gratie, deur
t'ghebruyck der heyligher Sacramenten?

D. Jae-ly: als sy die / soo't behoort / ende sonder
beletsel ontfanghen.

M. Wie heeft de Sacramenten in-gheftelt?

D. Gheen mensche/maer Christus alleen/Godt ende mensche: want niemãdt en can teekenen in-ghesetten/deur welcke de gratie ghegeuen wordt/dan den geuer der gratien/die Godt alleen is.

M. Waer-om heeft hy-se in-gheftelt?

D. Om daer in / als in diuersche dooskens / de verdiensten sijner passien te sluyten / tot remedie van vele ende verscheydene gheestelijcke cranckheden der menschen / ende tot diuersche gratien ons noodt-saeckelijck.

M. En cost hy ons sijn gratie, sonder uyt-wendighe teekenen niet gheuen?

D. Ja hy: maer om dat wy menschen zijn/dat is/niet alleen sielen oft gheesten/maer oock lichamen hebben/wilt hy ons sijn gheestelijcke gratien deur lichamelijcke / dat is / uyt-wendighe teekenen gheuen.

M. Waer-om?

D. Om d'ij redenen: Ten eersten / op dat wy sekerder souden zijn van de gratien die wy ontfangen: want sonder eenighe twijfel / wordt ons deur t Sacrament de gratie ghegeuen / ist dat van onsen t'weghen gheen letsel en zij. Ten anderen / op dat wy deur die uyt-wendighe teekenen souden leeren / wat gratie wy in-wendigelijck ontfangen. Ten derden / op dat niet alleen de siele / maer oock het lichaem gheheplight worde.

M. Hoe vele Sacramenten zijndet?

D. Seuen. M. Seght die op.

D. Dit zijn de seuen Sacramenten deur-waers/ Doopsel/ Doymfel/ het Sacrament des outaers: Biechte/ H. Olyf / ende Priesterschap mede/ Ten lesten het Houwelijck/ met paps ende brede.

Van

Van t' Doopsel.

M. Wat is het Doopsel?

D. Het is een af-wasschinghe / die gheschiedt deur het water / ende aen-roepinghe van de **D.** Drijbuldighejdt.

M. Wat water moet dit wesen?

D. Het moet natuerlijck ende waerachtigh water wesen: als is / put-water / riuiere / fonteyn / reghen-water / oft dier-ghelijcke.

M. Wat woorden moet-men ghebruycken, almen yemanden doopt?

D. Dese: Ick doope v inden naem des Vaders, ende des Soons, ende des heylighs Gheests.

M. In wat taele moet-men dese woorden segghen?

D. Dat is euen-eens: hoe wel de **P**riesters de **L**atijnsche taele moeten spreken.

M. Hoe nood-saeckelijck ist, dese woorden te ghebruycken?

D. Dat-men het minste niet en magh achter-laten / daer de sin eenighl-sins deur soude verandert worden: iae in-dien men eenighe achter-liet / het en soude gheen doopsel wesen: ghelijck't oock niet en soude zyn / in-dien men gheen op-recht water en ghebruyckte.

M. Wat moet-men dan doen, om yemanden te doopen?

D. De dooper moet natuerlijck water nemen / ende daer in steken / oft daer mede ouer-gieten een notabel deel des lichaems van den ghenen die ghedoopt wordt: ende moet op den seluen tijdt dese woorden segghen / Ick doope v inden naem des
Vaders,

Vaders, ende des Soons, en des heylighs Gheests; met meyninghe te doen dat Christus in-ghestelt heeft/ oft dat de H. Kercke doet/ als sy doopt.

M. Wat noemt ghy hier een notabel deel des lichaems?

D. Het hoofdt / oft de borst: ende dier-ghelijcke/ als arm / oft been / by-sonder all-men inden arbejdt der vrouwen anders nieuwers aen en can. Want buyten desen noodt/ moet-men het hoofdt met water raecken.

M. Wie moeten dit heyligh Sacrament ontfanghen?

D. Alle menschen: al zijn sy van Christenen/ ende heylighe ouders ghebozen.

M. Hoe oudt moet-men wesen, om ghedoopt te worden?

D. Daer en is gheenen ouderdom oft verstandt van noode: maer de kinderkens moghen ghedoopt worden ter-stondt nae hunne ghebozte. Ende het is dickwils groote sonde langer te beyden / om t'perjckel van hunne salighejdt te verlieden: aen-ghesien dat sy sonder Doopsel niet en connen saligh worden.

M. En sullen dan de kinders, die sonder Doopsel steruen, in den hemel niet comen?

D. Neen/sy en sullen Godts aen-schijn nimmermeer aenschouwen / ten zij datse om t'ghelooue ghedoodt worden: ghelijck d'onnoosele kinderkens van Herodes. Waer uyt blijkt/wat groote sorghe de moeders draghen moeten veur haere kinders/ als sy bevrucht zijn: Ende die nu ghebozen zynde/in tijdts te doen doopen.

M. En

M. En connen de groote lieden, sonder het Doopsel niet saligh worden?

D. Neen sy: ten ware dat sy martelaers stieruen/ ende al-soo in heur bloedt ghedoopt wierden/ (d'welck het doopsel des bloedts genoemt wordt) oft dat sy in eenighen noodt waren / daer sy gheen middel en hadden om ghedoopt te worden: want dan soud' het ghenoech zijn / met een oprecht ende vol-comen berouw het Doopsel begheren.

M. Wie magh doopen?

D. Sonder noodt oft solennelijck/niemandt dan Bisschoppen ende Pasteurs: andere Priesters oft Diakenen moeten hier toe van den Bisschop oft Pasteur orlof hebben. Maer in den noodt magh een yghelijck doopen / van wat staet oft conditie hy is / t'zij man oft vrouwe / gheloouighe oft ongheloouighe / ghedoopt oft onghedoopt: om dat dit Sacrament heel noodt-saeckelijck ter saligheydt is.

M. Hoe vele moetender besigh zijn om yemanden te doopen?

D. Een alleene. Het welck soo nood-saeckelijck is/dattet gheen Doopsel en soude zijn/ waer't dat d'een de woorden sprake / ende d'ander het water gote.

M. En ist oock niet van noode, datter yemandt zij, om den ghenen die ghedoopt wordt, ouer de vonte te houden: die-men Peter ende Meeter pleghe te noemen?

D. Jaet: Hoe wel het waerachtigh doopsel soude wesen / al en waerder niemandt om dien te houden.

M. Hoe

M. Hoe vele moetender zijn, om ouer de vonte te houden?

D. Een is ghenoegh: nochtans ist toe-ghelaten te nemen eenen man ende een vrouwe: dat is eenen Peter ende een Meter.

M. Magh-men eenen yeghelijcken tot Peter ende Meter nemen?

D. Neent: men magh noch ketters / noch andere onghelooouighe / noch sommighe Keligiensen / noch oock de ouders hier toe nemen / maer men moet andere Catholijcken daer toe roepen.

M. Wat is d'officie van de Peters ende Meters?

D. Onder andere saeckien moeten sy besorghen: Ten eersten / dat de ghene die sy gheheuen hebben / die dinghen leere / die hem noodt-saeckelijck zijn te weten tot syner salighydt: Ten tweeden / dat hy leue soo een Chyristen mensche behoort: ende in-dien hy dat niet en doet / moeten sy hem vermaenen ende straffen. Hier toe zijn sy ghehouden (alst van de ouders ende vooghden oft monsbacters versuynt wordt) op de pene van grootelijcks te sondighen.

M. Wat werckt dit H. Sacrament in den mensche?

D. Het nemt wegh de erf-sonde / met alle andere daer-men als-dan mede besmet is / hoe groot dat sy zijn / alst met berouw / ende goedt propost te beteren / ontfanghen wordt. Ten tweeden / het scheldt quijt alle tijdelijcke pijn / die hy veur sijne sonden verdient hadde. Ten derden / het stort in hem de gratie Godts / ende alle noodt-saekelijcke deughden. Ten vierden / het drucke in de siele een tecken / dat al-tijds / oock nae doot / t'zij

in den hemel / t'zij inde helle / blijft : om welck
 teecken / dit heyligh Sacrament maer eens in
 ons leuen en magh ontfanghen wesen . Ten vijf-
 den / het opent de deure der heyligher Kercken/
 ende het maect hem een lidt-maet der seluer :
 recht gheuende / ende bequaem maeckende / om
 d'andere Sacramenten t'ontfanghen / die hy niet
 ontfanghen en magh / ende die in hem oock niet
 wercken en souden / sonder het Doopsel . Welcke
 veur-noemde vruchten ons te kennen ghegheuen
 worden / deur de Ceremonien / die de heylighe
 Kercke in't upt-reycken van dit heyligh Sacra-
 ment pleghe te ghebruycken.

Van het Doopsel.

M. Wat is t' Sacrament des Vormfels ?

D. Een Sacrament / het welck de Bisschop
 gheeft / bestrijckende t' veur-hoofdt des Christen
 mensches met heylighe salue / die-men Christus
 noemt / ghemaect van olie ende balsem : sprekende
 de Goddelijcke woorden / daer toe van Christo
 in-ghestelt : ende dat om ons te verbronen / oft
 verstercken in't ghelooue.

M. Waer-om heeft Christus dit Sacrament in-
 ghestelt ?

D. Om ons vol-maecte Christenen te maken.

M. En worden wy niet vol-maecte Christe-
 nen in't Sacrament des Doopsels ?

D. Jae wy / aen-siende de nature des Christen-
 mensches : maer niet / aen-siende de vromighepdt.

M. Hoe soo ?

D. Want ghelijck een iongh kindt vol-comelijck
 de menschelijcke natuere heeft / maer niet de vol-
 comen

comenheydt om lijnen byanden te weder-staen/
ende andere dinghen te doen/die eenen vol-comen
man toe-behooren: Al-soo oock worden wy deur
t'Doopsel kinderen Godts ghebozen: maer in't
Doopsel/worden wy mans in de Christenheydt.
Ghelyck de H. Apostolen wesende ghedoopt/
bloden in den tijdt des lijdens Christi: maer heb-
bende ontfanghen den H. Gheest op den Sijpen-
dagh / hebben onverbaest gheweest / ende ver-
blijdt in haer eyghen lijden / ende in alle vervol-
ginghe.

M. Wat doet ons dit Sacrament noch?

D. Het druckt in de siele een gheestelijck teecken/
dat in ons al-tijdt blijft / ende daer-om en magh-
men't sonder sacrilegie maer eens ontfanghen.
Ghelyck oock niet en magh het Sacrament des
Doopsels ende des Priesterdoms / om de selue
redene.

M. Wie moet dit Sacrament ontfanghen?

D. Alle Christene menschen / die bequaemigheydt
hebben / ende soo verstandigh zijn dat sy hun con-
nen biechten. Ende hier toe zijn sy in tijdt van
noode / (ghelyck't nu is alser vele ketterijen reg-
neren) sonderlingh verbonden.

M. Hoe moet-men hem bereedt maecten, om
dit t'onfanghen?

D. Men moet maecten / inden staet van gra-
tien te wesen: ende daer-om moet-men hem
biechten / in-dien men in eenighe dood-sonde
is / oft ten minsten op-recht berouw daer af
hebben.

Van

Van het heyligh Sacrament des Autaers.

M. Wat is het Sacrament des Autaers?

D. 'T is een heyligh Sacrament / d'welck in hem
besluyt het waerachtigh lichaem en bloedt Chri-
sti / onder de ghedaente van broodt ende wijn.

M. Waer toe is dit heyligh Sacrament van Gode
onsen Saligh-maecker in-ghestelt?

D. Ten eersten / tot een eeuwigh ghedenkenisse
sijner passie / ende tot eenen pandt sijner liefde
t onse waerts. Ten tweeden / om dattet een sa-
crificie des nieuwen Testaments soude wesen /
d'welck daghelijcks in de Misse gheoffert wordt.
Ten derden / op dat het een gheestelijcke spijse ons-
ser sielen soude zijn / ons in Godts liefde versterc-
kende / ende teghen alle sonden ende tentatien wa-
penende: ende op dat Christus selue in persoone in
ons comende / ons in gheestelijcke menschen ver-
andere. Want ghelijck wy de qualiteyten ontfan-
ghen der spijzen die wy dick-wils eten: al-soo
ooch dese Goddelijcke spijse deylt haer qualiteyten
in onse sielen ende lichamen / af-nemende quade
gheneghentheden / ende ondeughden.

M. Hoe oudt moet de mensche wesen, om ver-
bonden te zijn, dit heyligh Sacrament t'ont-
fanghen?

D. Dat en can-men soo nauw niet weten: hoe
wel de Docteurs leeren / datmen hier toe ver-
bonden is / all-men eenighl-sins verstaet wat dit
mysterie in hem besluyt. Het welck ghemeenlijck

A

ghelchiedt /

gheschiedt/ten elf/tweel/ oft der-thien iaeren/ ende in sommighe noch vzoegher.

M. Hoe dickwils, ende wanneer is de mensche hier toe ghehouden?

D. Ten minsten alle iaere eens/ende dat omtrent Paesschen/ nae t'ghebodt der heplighe Kercke. Ende in-dien men dat dan niet en doet/ soo moet het gheschieden soo haest alst moghelijck is.

M. Wat verstaet ghy hier deur Paesschen?

D. Eenen tijdt van vijf-thien daghen / die begint op den Palm-sondagh ende duert tot beloken Paesschen.

M. Wanneer moet-men dit noch ontfanghen?

D. Als-men in't perijckel van steruen is / soo verre men hier toe bequamighepdt heeft. Soo wie op dese tijden sonder wettighe oorzaecke dit versuymen/ doen sonde.

M. En ist niet gheraden, dickwilder dit H. Sacrament te nutten?

D. Sonder twijfel iae't: om de groote profijten die hier af comen. De oude Vaders prijsen / alle acht daghen te communiceren: in dickwilder te gaen/ is den raedt des Biecht-vaders te volghen.

M. Wat isser van noode, om behoorlijcken ten heylighen Sacramente te gaen?

D. Ten eersten/ een vast ghelooue van alle t'ghene dat onse moeder de H. Kercke ons leert: by-sonder/ wat dit H. Sacrament aen-gaet.

M. Wat moeten wy gheloouen van dit heyligh Sacrament?

D. Ten eersten / datter nae de woorden der consecratie (die de Priester in't midden der Wiffen sprek) gheen broodt oft wijn meer en is: maer alleen het roleur / de groothepdt / smaccke / inde
dier-

dier-ghelijcke ghedaenten des broodts ende des wijns. Ten tweeden / dat het broodt in het waerachtigh lichaem / ende den wijn in het bloedt Christi / verandert is / deur de woorden der consecratie / van den Priester ghesproken. Ten derden / dat onder de ghedaente des broodts waerachtelijck teghen-woordigh is / met de figure / (ghelijck de ketters teghen de heylighe Schrif tuere leeren) maer het waerachtigh / eyghen / leuende / ende gheheel lichaem / bloedt / siele / ende Godtheydt Christi des sones Gods : ende dat dit is het selue lichaem / dat deur ons ghebozen / ghestoruen / ende nu glorieus inden hemel is : ende niet alleen als-men't nut ende ontfanght / maer oock al-soo langhe / als de gedaenten des broodts dueren.

M. Hoe can Christus , die in den hemel is , hier zijn in soo vele plaetsen ?

D. Dat can ghedoen d'almoghentheydt Godts. Want ghelijck twee lichaemen / bouen natueren deur de cracht Godts / in een plaetse waren als Christus met besloten graue verrese / met besloten deuren binnen quam tot sijne Apostelen / ende sonder de hemelen te scheuren / deur de hemelen boer : Al-soo can oock een lichaem / deur de selue maght Godts / in diuersche plaetsen zijn. Ende hier moeten wy al-tijdt gedachtigh zijn des eersten hoofdstucks onses gheloofs : *Ick ghelooue in Godt Vader al-maghtigh.*

M. Wat moet-men noch meer gheloouen ?

D. Ten vierden / dat onder de ghedaente des wijns / nae de consecratie / oock waerachtelijck
A 2
 teghen-

tegenwozdigh is het bloet del-selvs **Sones Gods** / vereenicht met sijn lichaem / siele / ende **Godtshēdt** : want ten woꝝdt nu niet meer uyt-gestort / maer het blijft in sijn leuende lichaem . Ten vijfden / dat **Christus** soo groot is in een clepne hostie / als in een groote : ende dat-men soo vele ontfanght onder de ghedaente des broodts alleen / als onder de ghedaenten des broodts ende des wijns t'samen.

M. En ist dan niet van noode, dit Sacrament onder twee ghedaenten t'ontfanghen ; soo de kettērs segghen ?

D. Neen't : want ghelijck een arm mensche besocht wesende van eenen rijken / gheen werck en maecht oft de rijke tot hem comt met rock ende mantel / oft metten rock alleen / maer begheert dat hy dick-mael come / ende met sijn ael-moesse hem vertroosste : al-soo en moeten wy niet besoght zyn / in hoe vele ghedaenten **Christus** tot ons comt / maer dat hy dick-wils come / ende ons met sijn gratie begifte.

M. VVaer-om nemen dan de Priesters den kelck inde Misse ?

D. Tot vol-cominghe van t'sacrificie der **Missen** : daer in gherepresenteert moet worden de doodt **Christi** / ende de maniere sijns doodts / die gheschiedt is / deur d'uyt-stortinghe van sijn heyligh bloedt.

M. VVat isser noch te gheloouen van dit heyligh Sacrament ?

D. Ten seften / dat **Christi** lichaem niet ghebroken en woꝝdt / als de ghedaenten des broodts ghebroken worden . Ten seuensten / dat dit heyligh Sacrament een waerachtigh sacrificie is /
deur

veur leuende ende doode. Ten achtsten / datmen't de selfste eere / die-men Gode schuldigh is / behoort te bewijfen: aen-ghefen dat Godt selue hier teghenwozdigh is.

M. Welck is het tweede, dat ons noodelijck is, om dit H. Sacrament t'ontfanghen?

D. Een consciencie / deur goede biechte ghesuyuert van alle dood-sonden / ist dat-men sy-seluen daer mede besmett vindt.

M. VVat is ons hier toe noch van noode?

D. Men moet nuchter wesen: dat is / men magh van s'nachts ten twelf uren het minste niet gheeten / noch ghedroncken hebben / als-men dit heyligh Sacrament wilt ontfanghen / ten ware in't perijckel van steruen.

M. Hoe noodt-saeckelijck zijn dese drij veurnoemde saecken?

D. Datse doodelijck sondighen wien eene van dien in't communiceren ghebrekt.

M. Moet-men noch yet meer doen, tot weerdigheydt van dit H. Sacrament?

D. Het betaemt / dat-men hem eerlijcken (maer niet curieuselijck) cleede /ijnen mondt spoele / ende een gheheele Misse hooze / eer-men dit gaet ontfanghen.

M. VVat sal-men inde Misse doen?

D. Sy seluen bereyden / om soo grooten Sacrament eerweerdelijck t'ontfanghen.

M. Hoe sal-men dat doen?

D. Ten eersten / deur goede ghepepsen ende ghebedekens in sy seluen verwecken een waerachtigh ende vast ghelooue der dinghen die wy nu geleyght hebben. Ten tweeden / een sonderlinghe liefde / begheerte / oft hongher tot dese hemelsche spijs.

M. Wat middel ghebruyckt ghy, om tot dese affectie te comen?

D. **Ick lese dit ghebedt:** *Ick arm sondigh mensche, gheloone ende belyde vastelyck, dat onder de ghedaenten des broodts, in dit alder-heylichste Sacrament gheen broodt en is, maer Iesus Christus, de tweede persoon inde Godtheyt, waerachtigh Godt ende mensche, met siele, lichaem ende Godtheydt, leuende ende glorieus; ons achter-ghelaten tot een waerachtighe spijsse onser sielen, ende een salighe offerande veur leuende ende dooden. Ende hier-om soo aenbidde ick v, o alder-heylichste Sacrament, ende ick eere v met de eere, die ick mijnen Godt schuldigh ben: ende ick stelle op v alle mijn hope; v biddende dat ghy my gratie wilt gheuen om v bouen alle dinghen uyt ganschere herten te beminnen. Ende hoe wel ick, o soete Iesu, my seluen gheheel onweerdigh kenne, om in uwe teghen-wordigheydt te comen: nochtans om dat ghy hier toe den mensche soo dick-wils noodet; deur de belofte van d'eeuwigh leuen, ende deur het dreyghen van d'eeuwighe doot: soo come ick v ontfangen, tot uwer eeren, ende mijner sielen saligheydt; op dat hier deur mijn siele magh versterckt, ende met v verenight worden; ende dat ick hier deur d'eeuwighe doot magh ontgaen, ende eeuwelijck met v, ende in v leuen. O Heere, gheeft my hier toe v gratie: deur de groote liefde, daer ghy dit heylich Sacrament mede in-ghestelt hebt. My is leedt, dat ick v niet en can ontfanghen met de selue eerweerdigheydt, liefde, ende affectie, daer v vele Heylighen mede ontfanghen hebben: by-sonder met de ghene, daer uwe ghebenedijde Moeder v mede ontfingh, als ghy eerst mensche ghe- worden waert; daer sy v mede om-helsde, als ghy eerst gheboren waert; ende daer sy dit H. Sacrament,*

nae

nae uwe hemel-vaert mede pleghe t'ontfanghen. O Heere, dese vierigheydt offere ick u, ende bidde alle Heylighen, naemelijck uwe heylighe Moeder, dat sy by u vol-doe, wat my ghebrekt.

M. V Wat doet ghy meer?

D. Ick lese mijn Goosen-hoedken/ ende ick bidde onse lieue Vrouwe/ dat haer belieue my gratie te vercrijghen om haren Sone weerdelijck tot sijner eere ende mijner sielen saligheydt / in dit Sacrament te nutten: oft ick lese eenighe andere ghebedkens van het H. Sacrament / oft ick pypse pet van de passie onses Heeren.

M. Wat moet-men doen in't ontfanghen des H. Sacraments?

D. Ten eersten/ men moet in't eynde der Missen gaen knielen veur den altaer / daer-men het lichaem onses Heeren upt-repcht: met de handen te gader / onder de dwaele der communicanten. Ten tweeden / men moet sijn hoofdt recht op houden: de ooghen niet sterlinghs op den Priester slaen / noch oock heel toe-sluypen / maer eerlijcken neder-slaen. Ten derden / men moet sijnen mondt niet te wijdt open-doen / noch oock te seer toe-gheperst houden / maer eerlijcken open-doen: onse tonghe niet te verre upt-stekende/ maer legghende die op d'onderste lippe: op dat de Priester de heplige Hostie ghemackelijcken ende sonder perijckel upt-repcke/ende dat wy die eerlijcken ende eerweerdelijcken moghen ontfanghen.

M. Wat onder-houdt ghy noch?

D. Ick wachte my / by-sonder als de Priester nu bereedt is om my t'hepligh Sacrament te gheuen/

gheuen / van suchten / van veur mijn bozste te
laen / van te bidden met den monde : om den
Priester hier deur niet te beletten.

M. Wat peyst ghy dan ?

D. O Heere, ick en ben niet weerdigh, dat ghy onder
mijn dack comt ; maer spreckt alleen een woordt , ende
mijn siele sal ghesondt worden.

M. Wat doet ghy nae d'ontfanghenisse van dit
H. Sacrament ?

D. Ten eersten / ick wachte my van mijn hoofdt
oft lichaem neder te booghen / ende van mijn han-
den / oft snut-doeck veur mijnen mondt te hou-
den: want dat zijn onbehoorzijcke nieuwigeden.
Ten tweeden / ick laet het op mijn tonge ruste / tot
dattet wat vochtigh gheworden zij / daer nae soo
swilghe ick't in / soo eerlijckē als ick can. Ten derde
den / ick neme den wijn / die-men d'ablutie noemt.

M. Is desen dranck het bloede Christi, ghe-
lijck inden kelck, die de Priester in de Misse
nutt ?

D. Gheen-sins : maer t'is alleenlijck wijn / oft
anderen dranck / daer gheen heylighydt in en is:
welck-men ghebuyrcht om de reliquien des li-
chaems Christi / die som-tijds in den mondt blij-
uen / af te spoelen / ende met dien dranck eerlijcken
in te nemen.

M. Wat doet ghy hier naer ?

D. Ick staē op / eere bewysende veur den outaer / en
gae manierlijcken in een ander plaetse: dit hier-en-
tusschen ouer-peplende : O soete Heere Iesu , van
waer comt my dit , dat ghy tot my ghecomen zijt ! die
v soo dick-wils vergramt hebbe deur mijn sonden, en-
de die soo qualijck bereedt ben . O alder-liefste bruy-
degom mijner sielen, ick heete v hertelijcken wille-com,
ende

ende ick dancke v, dat ghy v gheweerdicht hebt my te comen besoecken. In teecken van danckbaerheydt, offere ick v mijn siele, mijn lichaem, ende al wat my aen-gaet: doet daer mede wat v belieft. Ick maecke een vast propost, my voort-aen te wachten van alle sonden; ende v beter te dienen, dan ick tot noch toe ghedaen hebbe, ende uwen Goddelijcken Wille volcomelijck te vol-brenghen. Heere gheeft my dien altijd te kennen, ende gratie dien te vol-doen: ende blijft met my t'allen tyden, op dat ick in uwe gratie magh steruen, ende met v inder eeuwigheydt leuen.

M. Wat doet ghy noch?

D. Ick blijue ten minsten een quartier ures inde kercke / my daer-en-tusschen wachtende van te spouwen: ende ick lese eenighe ghebedekens / hem noch danckende veur de groote wel-daedt die hy my ghedaen heeft / comende tot my. Ick offere hem alle mijn woorden / wercken / ende ghedachten / ende al wat my aen-gaet. Ick gheue hem mijnen noodt / ende den noodt mijner vrienden te kennen: ende ick begheere / dat hy ons wil gheuen / wat ons / om hem te behaghen / noodt-saetkelijck oft bequaem is.

M. Wat doedt ghy voortds dien dagh?

D. Ick beware neerstelijck mijn vyf sinnen van alle ijdelheydt: ende ick wachte my neerstelijck van alle sonden: ende ick oeffene my in deughdelijcke wercken / die ick wete dat Gode aen-ghe-naem zijn: ghelijck / aelmoessen gheuen / de siecken besoecken / ende oock in't ghebedt dick-wils mijn herte tot hem op-heffen.

M. En magh-men op dien dagh gheen ander werck doen, dan hem met Gode becommeren?

D. Jaet / want Godt en wilt v noodt-saerkelijck

werck niet beletten/ maer alleen de sonden. Dus moghen de lieden/ die dickwils dit H. Sacrament ontfanghen/ dien dagh heur ghewoonelijcke dinghen doen/ daer gheen sonde in ghelegghen en is.

Van t' Sacrament der Penitentie oft Biechte.

M. V Wat is het Sacrament der Biechten ?

D. Het is een H. Sacrament/ waer deur de mensche sijn sonden van den Priester / deur de woorden der absolutie vergheuen worden/ na dat hy se oprechtelijck ghebiercht heeft.

M. V Wie moet noodt-sakelijck te biechten gaen?

D. Alle menschen/ die naer het Doopsel in doodsonde ghevallen zijn.

M. Hoe noodt-saeckelijck ist hen-lieden ?

D. Dat hen anders onmoghelijck is/ vergiffenisse hunner sonden te vercrijghen / oft saligh te worden : in-dien sy daer toe middel hebben.

M. V Vaer-om seght ghy, In-dien sy daer toe middel hebben ?

D. Want waren sy pewers/ daer sy gheenen middel en hadden hun sonden te biechten / soude een op-recht ende vol-maecht berouw ghenoegh zijn/ met begheerte hun biechte te spreken.

M. Souden sy hier deur vergiffenisse crijghen ?

D. Jaes sy : hoe wel sy noch verbonden souden bliuen nae-maels die te biechten / in-dien sy daer toe middel vonden.

M. V Wanneer is de mensche schuldigh te biechten te gaen ?

D. Ten minsten alle iaer eens / naer t' ghebodt
der

der H. Kercken : ende daer-en-bouen soo dickwils als hy in dood-sonden wesende / in eenigh perijckel des doodts is. Ghelijck / Ten eersten / die ter doodt verwesen zijn / oft met doodelijcke siechte bevanghen. Ten tweeden / die eenigh periculens werck aen-gaen / als reysen / bechten / kind-baeren / etc.

M. Wanneer is-men noch meer hier toe verbonden ?

D. Als-men dat belouet heeft : oft als-men ten heylighen Sacramente wilt gaen / wesende in dood-sonde.

M. Ist sonde, op dese tijden dit achter te laten ?

D. Jae / t'is dood-sonde / alst sonder wettighere dene gheschiedt.

M. Ist profijtelyck, dit H. Sacrament te ghebruycken ?

D. Jae't / principelijck als-men in dood-sonde is. Want / Ten eersten / wy vercrijghen hier deur vergiffnisse der sonden : Ten tweeden / wy worden verlost van de helle / die wy deur de dood-sonde verdient hadden : Ten derden / wy vercrijghen de gratie ende vriendschap Gods / ende recht tot den hemel : Ten vierden / wy ontfanghen wederom alle de verdiensten van onse goede wercken / die wy deur de sonde verlozen hadden. Ten vijfden / wordt ons ghegheuen een groote gherustigheydt der consciencien.

M. Ist oock profijtelyck te biechten, als-men maer daghelijcksche sonden ghedaen en heeft ?

D. Jaet : want men verrijght hier deur een meerder gratie / ende een sonderlinghe by-standt / daer=

daer-men deur beschermt wordt / om soo lichtelijck in sonden niet te vallen. Waer uyt blijkt / hoe goet het is / dick-wils te biechten.

M. VVat moet-men doen, om wel te biechten?

D. Alder-eerst moet-men arbeiden om te hebben een clare kennisse van sijn sonden / principalijck der ghener / die doodelijck zijn.

M. Hoe sal-men daer toe gheraecken?

D. Deur het onder-soeck van sijn conscientie.

M. Hoe onder-soeckt ghy v conscientie?

D. Deur al soeck ick een bequame plaetse / daer ick dit coyt ghebedt / al knielende / lese: *O barmhertighe Heere, ick dancke v van alle wel-daden die ghy my ghedaen hebt: ende naemelijck dat ghy dit H. Sacrament der Penitentie, om mijne sonden te vergheuen, in-ghestelt hebt. Heere, ick bidde v, gheeft my clare kennisse van mijne sonden.*

M. Wat doet ghy hier nae?

D. Ick pepse / wanneer ick lest-mael te biechten hebbe gheweest: oft ick mijn biechte wel ghedaen hebbe / ende mijn penitentie vol-braght. Daer nae ouer-pepse ick / waer / ende met wien / ick gheweest hebbe: wat ick ghedaen / gheseght / ende ghepepft hebbe teghen de gheboden Godts / ende der H. Kercken.

M. Wat doet ghy, als ghy bevindt eenighe sonde ghedaen te hebben?

D. Ick bemerkte / Ten eersten / van wat soete ende nature die is: ghelijck / in onrechtveerdigheyt / besiet ick / oft die ghedaen is deur dieuerse oft deur roouerije / op ghewijde plaetsen oft elders. Ende t'selkde doen ick in alle andere sonden.

Ten

Ten tweeden/ ick bemercke/ hoe vele dat de schade beloopt die ick ghedaen hebbe. Ten derden/ onder-soecke ick hoe dick-wils dat ick elcke sonde/ by-sonder die doodelijck is / ghedaen hebbe: teghen wien/ met wien/ ende in wat plaetse die gheschiedt is. T'selue doe ick oock in alle andere noodt-saeckelijcke circumstantien.

M. Hoe groote neerstigheyt is hier van noode?

D. Al-soo groote / allimen pleghe te doen in eenighe saecke daer onse wel-vaert oft saligheyt/ groote schade/ oft profijt aen-hanght.

Van het Berouw.

M. VVat doet-dy, als ghy dit al t'samen oucrpeyst hebt?

D. Ick maecke een berouw van mijne sonden.

M. Wat verstaet ghy, deur Berouw?

D. Eenem haet / verfoeyinghe ende droefheyt der sonden.

M. VVaer-om moet-men droetigh wesen veur sijne sonden?

D. Om dat sy bouen alle dingh Gode mis-haghen: die d'opperste goedtheydt is / ende van wien wy ouer-bloedighe wel-daden ontfanghen hebben.

M. Hoe groot moet dit berouw wesen?

D. Dat het alle droefheyt te bouen gae: dat is/ wy moeten droeuer wesen dat wy Godt deur onse sonden vergramt hebben / dan om eenigh ongheluck oft swaerigheyt / die ons soude moghen ouer-comen.

M. Moet-

M. Moet-men berouw maecten van elcke sonde in't by-sonder?

D. Het is seer gheraden: maer t'is nochtans ghe-noegh / alle sijne sonden in't ghemeyn te haeten / ende daer af oeffheydt te maken / om de cracht ende vrucht van dit berouw te vercrighen.

M. Wat cracht heeft dit berouw, alst gheheel vol-maectt is?

D. Dat het ons de sonden vergeuet / oock veur de biechte: hoe wel men schuldigh is die noch nae-maels te biechten. Ten eersten / om dat wy niet seker en weten oft dit berouw vol-maectt was: Ten tweeden / om dat Godt ons dat beuolē heeft. Waer uyt blijkt / wat groote neerstigheydt de mensche / die in staet van dood-sonde is / behoort te doen / om in sy-seluen een vol-maectt berouw te verwecken (comende uyt de liefde Gods bouen al bemindt) als hy in eenigh perijckel is van sonder biechte te steruen: want dan en isser gheen andere middel om vergiffenisse te crighen / dan deur d'berouw met begheerte van biechten. Ende hier-om is de mensche all-dan oock verbonden om tot dit berouw t'arbeypden.

M. En soude-men dan in tijde van noode, buyten de biechte, gheen vergiffenisse der sonden crighen; deur eenigh berouw dat spruyt uyt vreesse van den hemel te verliesen; oft in de helle te gaen; oft dat comt uyt d'bemerc-ken van de leelijckheydt der sonden; oft van t'verlies der tijdelijcke wel-daden, die wy van Gode ontfanghen hebben?

D. Neen wy: dan alleen in de biechte. Ende dit heet attritio, dat is / on-vol-maectt berouw: maer

maer deur de gratie des Sacraments comit con-
tritio, dat is / het vol-maectt berouw.

M. Hoe sullen wy een vol-maectt berouw in
ons verwecken?

D. Deur het ouer-peysen / hoe snood' ende cley-
wy zijn / die ghesondicht hebben : hoe groot ende
maghtigh Godt is / teghen wien wy mis-daen
hebben: ende / hoe seer de sonde Gode mis-haeght /
wien wy daer mede vergramt hebben.

M. Hoe seer mis-haeght Gode de sonde?

D. Soo seer / dat hy om die / sijn schoonste Enge-
len / upt den hemel in de eeuwigher verdoemenisse
gheworpen heeft: en Adam met Eva upt het Pa-
radijs ghehaeght / en de selue / met alle hunne nae-
comelinghen / der eeuwigher verdoemenisse met
andere ontallijcke ellenden onder-worpen.

M. Waer-om haet Godt de sonde soo groote-
lijcks?

D. Om dat sijn vriendschappe / sijn ghebodt / sijn-
nen hemel / ende helle / daer deur veracht worden.
Want soo wie eenighe dood-sonde doet / die toont
metter daedt / dat hy lieuer heeft een cozte oft cley-
ne ghenoechte oft profijt dat upt de sonde come /
dan Godt ende sijnen hemel: en dat hy op de helle
niet en past : welke de meeste verclepninghe is /
die-men Gode soude connen aen-doen.

M. Wat doet ghy, dir ouer-peyst hebbende?

D. Ick segghe / oft ick peyse : *O mijn alder-lief-
ste Heere, ende Godt ! Ick haete ende verfoeye alle mij-
ne sonden ; principaelijck daer ick nae mijn leste biech-
te, v mede vergramt hebbe : sy zijn my bouen mae-
ten leedt, ende my is leedt dat-se my niet vele leedder
en zijn.*

M. Wat

M. Wat moet-men ten derden doen, om hem tot de biechte te bereyden?

D. Een vast ende expres veur-nemen maecten/ gheen doodelijke sonden meer te doen.

M. Hoe maect ghy dit propost?

D. *Ich peple / oft segghe uptter herten: Heere, ick maecke een vast propost, van v niet meer te vergrammen met eenighe sonde; ick neme vastelijck veur my, dese oprechtelijck te biechten. Heere gheeft my hier toe gratie.*

M. Hoe noodt-saeckelijck is dit onder-soeck, berouw, ende propost van niet meer te sondighen?

D. Soe noodt-saeckelijck / dat de biechte van gheener weerden en soude wesen daer een van dese drie dinghen ghebrake: ende men soude oock ghehouden zyn / de biechten te her-halen die sonder een van dese ghedaen waren.

Dan de Biechte.

M. Wat doet ghy hier nae?

D. Ich gae tot eenen gheleerden / wijzen / ende Godt-vruchtigen Biecht-vader / die maght heeft my van mine sonden t absolueren.

M. En hebben alle de Priesters gheen maght eenen yeghelijcken te absolueren?

D. Neen sy: dan inden uystersten noodt / all-men in perrikel van steruen is: want dan moghen alle Priesters eenen yegelijcken van alle sonden absolueren ende ont-slaen.

M. En is dan de biechte niet vrij?

D. Jae sy: om daer / sonder vrees van ouerghedraghen oft beclapt te zyn / alle v sonden te open-

openbaren / maer niet om Biecht-vaders te kiezen nae uwen wille / die gheen maght en hebben.

M. Waer-om en hebben sy al de maght niet, daer sy al Priesters zijn ?

D. Om dat sy niet al onder-saten en hebbē (soo't bouen gheseght is) ten zy dat-se hen van d' Ouerste ghegheuen worden. Ende biechte gheschiedt bonnis / dat niemant / dan Ouerste ouer hun onder-saten / wijlen en can. Inden uytersten noodt worden alle Priesters onse Ouersten / om onse sonden te vergheuen.

M. Wie heeft dan maght, buyten den uytersten noodt, eenen yeghelijcken te absolueren van alle sonden ?

D. Inden eersten / de Paus van Roomen / ouer alle Christenen / als hoofdt der H. Kercken. Ten tweeden / de Bisschoppen / ouer al die onder hun Wisdom zijn. Ten derden / alle Pasters / ouer d'onder-saten van hunne Prochien. Ten vierden / alle Priesters die hier toe van den Bisschop besquaem ghebonden zijn : ende dese maght van hem / oft vande Pasters ontfanghen hebben. Ten vijfden / alle / die van den Paus priuilegien hebben / aller Christenen biechten te hooren. Ende alle dese vijf sorten van Biecht-vaders worden verstaen / deur uwen Priester, in't vierde ghebodt der H. Kercke: *Ghy sult uwen Priester eens s'iaers v biechte spreken.*

M. Moghen de Bisschoppen ende Pasters hunne onder-saten absolueren van alle sonden; ghelijck de Paus alle Christenen ?

D. Neen-sy: want daer zijn sommighe sonden die de Paus alleen vergheuen magh / oft de ghesne die hy daer toe maght ghegheuen heeft. Ghe-
A
lijcker

lijcker oock sommighe sonden zijn / daer de Pa-
steurs niet af en moghen absoluieren / maer alleen
de Bisschoppen / oft die van hen-lieden daer toe
maght ontfanghen hebben.

M. Hoe comt dat, daer sy nochtans al euen Prie-
sters zijn?

D. Het comt deur de Jurisdicctie: dat is / deur de
authozitept des Ouerheydts. Want ghelijck in
wereldtlijke saecken de opperste Heere / als Co-
ningh oft Keyser / alle fouten / hoe grof sy zijn /
magh vonnissen / maer de onder-rechters niet
meer en vermoghen dan hen van dien toe-ghela-
ten woꝝdt: als Deken van ambachten / in clepne
fouten / de Magistraet der stadt oock in crimine-
le / etc. Al-soo heeft de Paus sommighe sonden
hem ghereserueert / ende de Bisschoppen oock / op
dat een pegelijck de grootheydt der sonden achte /
ende hem daer af beware.

M. Can dan yemandt anders de sonden ver-
gheuen, dan Godt?

D. Neen't: niemant en can dat doen / deur sijn
eyghene maght.

M. Hoe heeft dan de Paus, ende andere Bis-
schoppen ende Priesters maght om de son-
den te vergheuen?

D. Deur de maght / die hen-lieden van Gode
daer toe ghegheuen is.

M. Wat doet-dy, als ghy by den Biecht-vader
comt?

D. Ten eersten / ick kniele ter syden hem / met de
handen te gader / ende ick make een crups / seg-
gende: *Inden naem des Vaders, ende des Soons, ende
des heylighs Gheests, Amen. Daer nae segghe ick ter-
stondt / Benedic Pater, oft Benedicite: dat is / Pa-
ter*

ter gheeft my de benedictie / om mijn sonden wel te biechten. Ende die ontfanghen hebbende / spreke ick de ghemyne veur-biechte.

M. Hoe seght ghy die?

D. Ick arm sondigh mensche, kenne my schuldigh veur Godt, Maria sijn ghebenedijde Moeder, ende alle Gods Heylighen, ende v Vader in de stadt Gods: van alle mijne sonden die ick gedaen hebbe, met woorden, wercken, ende ghedachten, naer mijn leste biechte, die ick ghedaen hebbe te Paeschen, te Licht-misse, &c. Over een maendt, ouer acht daghen, &c.

M. Wat doet ghy dan?

D. Ick segghe met soo corte / clare / ende eerbare woorden alst my moghelijk is alle de specien en sorten der sonden / die ick ghedaen hebbe met ghedachten / woorden ende wercken: soo verre als ick ghedencken can / sonder de schuldt op eenen anderen te legghen / oft die te bewimpelen / oft te excuseren. Ick segghe oock / hoe dickwils (soo't my veur-staet) ick elke dood-sonde ghedaen hebbe / ende daer ick aen twijfele oft het dood-sonde is.

M. Hoe biecht ghy de sonden daer ghy aen twijfelt oft ghy-se ghedaen hebt?

D. Ick segghe dat icker aen twijfele.

Wat doet ghy noch meer?

D. In-dien ick ghesondicht hebbe veur onrechtveerdigheyt / soo legge ick hoe vele dat het beloopt. Voorts geue ick te kennē de conditie van dē tijdt / plaetse / persoon / teghen / ende met wien ick gesondicht hebbe / ende alle andere noodt-sakelijcke circumstantiē: mijn beste doende / dat ick gheen sonde achter en late / die ick wete oft daer aen twijfele dat doodelijck is. Want de daghelijckeliche sonden en zijn niet noodt-sakelijck te biechten: hoe wel het

nochtans profijtelijck is / dat-mense dock inde biechte verhaele.

M. Waer-om zijt ghy hier in soo neerstigh ?

D. Ten eersten / om dat ick wel wete / dat het elcke reyle dood-sonde is / eenighe dood-sonde willens ende wetens achter te laten. Ten tweeden / dat-men all-dan gheen verghiffenisse en crijght / oock van de ghebiechte sonden. Ten derden / dat ick hier-om nae-maels bedwonghen soude zijn / de selue sonden noch eens te biechten: by-sonder waer't dat ick by eenen anderē Biecht-vader gingh / die de veurgaende sonden niet ghehoort en hadde.

M. Hoe verwint ghy de schaemte, die-men in't biechten sijner sonden pleghe te ghevoelen ?

D. Ten eersten / deur het ouer-pepsen / dat Gode alle mijn sonden bekent zijn. Ten tweeden / deur het ouer-dencken van de groote schande / die ick in't uysterste ordeel / veur de gheheele wereldt / soude moeten lijden / daer een pghelijck de sonden sien sal / die-men niet op-rechtelijck ghebiecht en heeft. Ten derden / om dat ick veur seker wete / dat de Biecht-vader eerst soude moeten steruen / dan het minste woordcken segghen / waer deur yemandt in de kennisse van mijne sonden (hoe groot oft cleyn sy dock zijn) soude moghen comen. Ten vierden / helpt my de groote gherustighepdt des herten / die ick deur het claer uyt-segghen gheboele. Ende / Ten lesten / om dat ick wete / dat de Biecht-vader oock een mensche is / die sonde doē can / ende meer andere mijns ghelijcke ghehoort heeft.

M. Wat doet ghy hier nae ?

D. Ick supte mijn biechte / op dese maniere:

Van

Van dese, ende van alle andere sonden, daer my Godt in schuldigh kent, spreke ick mijn schuldt, ende mijn groote schuldt: ende ick bidde de H. Moeder Godts Maria, ende alle Godts lieue Heylighen, ende v Vader, dat v gheliene veur my te bidden, ende my een salighe penitentie ende absolutie mijner sonden te gheuen.

M. VVat doet ghy noch meer?

D. Ick aen-hooze neerstelijcken wat de Pziester seght: ende ick ontfanghe de penitentie die hy my in-stelt/ bekennende dat die minder is/ dan mijn sonden verdienen.

M. Is-men schuldigh dese penitentie t'aen-veerden?

D. Jae: hoe wel dat-men een andere soude moghen begheren / als-men bemerckt dat-men die niet en soude connen vol-brenghen.

M. Soude ick sondighen, in-dien ick peysde, Ick en sal die niet vol-brenghen?

D. Jae ghy: ende waer't dat ghy dit veur d'absolutie peysde / v biechte en soude van gheener weerden zijn. Want de Pziester die de maght heeft v van v sonden t'ontbinden / heeft oock de maght v tot penitentie te verbinden.

M. Wat doet ghy onder d'absolutie?

D. Ick vernieuwe mijn berouw / ende goedt propost van niet meer te sondighen: peysende metter herten: O Heere, t'is my hertelijcken leedt dat ick v vergramt hebbe; ende ick neme vastelijck veur my, niet meer in sonden te vallen. Heere gheeft my daer toe gratie, om v al-tijdt te behaghen.

Van de Penitentie oft satis-factie.

M. Wat doet ghy nae de Biechte ?

D. Ick dancke Godt van sijn ghenade / segghende: *Heere, ick dancke u, dat ghy my tot noch toe ghespaert hebt, ende mijn sonden deur dit heyligh Sacrament vergheuen.* Hier nae vol-brenghen ick soo haest / ende soo neerstelijck / als ick can / de penitentie die mijn Biecht-vader my in-gestelt heeft.

M. Ist sonde, sijn penitentie niet volbrenghen?

D. Jae't: alst gheschiedt willens ende wetens / oft deur eenighe onachtsaemheydt.

M. Waer-om moet-men de penitentie volbrenghen, aen-ghesien dat ons de sonden vergheuen zijn deur de biechte ?

D. Om dat in alle sonden / ende by-sonder in dood-sonden / twee quaden zijn. Het een heet-men de schuldt der sonden: ende is den af-keer van Gode / die in de dood-sonde gheschiedt / als-men deur d'ouer-treden des ghebodts byanden Godts wordt / ende verdient / van Gode al-tijdt verscheyden te zijn: inde daghelijckische sonde ist een verflauwinghe in Godts liefde. D'ander is / een onbehoorlijk toe-keeren tot eenighe creature: d'welck verdient gheboelijckie pijn: in dood-sonden d'euwighe pijn der hellen / in daghelijckische / eenighe tijdelijckie. D'eerste quaedt wordt al-tijdt in de biechte vergheuen: het tweede en wordt niet al-tijdt gansch af-gHENOMEN / maer d'euwighe pijn wordt in tijdelijckie verandert / die-men in dit leuen moet vol-doen / oft nae dit leuen in't vage-bier. Hier-om ist goedt / een groote penitentie van synen Biecht-vader te hebben: want dese heeft

heeft meerder cracht dan de ghene die wy van selfs aen-beerden.

M. En wordt ons de gheheele pijn, die wy veur onse ghebiechte sonden verdient hebben, niet altydts vergheuen deur de penitentie, die ons de Biecht-vader gheeft?

D. Neen-ly: want die penitentie is ghemeynelijck minder dan de sonden verdienen: nochtans nemit sy daer al-tijdt wat af / nae dat sy swaer is / ende ons berouwt groot / ende onse liefde vierigh.

M. Waer deur vol-doet dan de mensche veur dese reste?

D. Deur aelmoessen / bidden / vasten / ende andere pijnelijcke wercken / deur siekten ende andere tribulatiën patientelijck te verdraghen die Godt den mensche ouer-sendt / om hem veur sijne sonden te straffen ende daer af te supueren.

M. V Vaer deur noch meer?

D. Deur den af-laet.

M. V Wat is af-laet?

D. T'is een gifte / waer deur de Stadt-houder Christi de ghelouighen / van de gheheele tijdelijcke pijn / oft van een deel daer af / die sy veur hunne sonden souden hebben moeten lijden / ont-slaet: veur hen-lieden mildelijck uyt den schat der H. Kercken betalende / met de verdiensten Christi ende sijner Heplighen. Want als Christus sinte Peeter de sleutels des hemels gaf / soo heeft hy hem oock de maght ghegeuen alle letsels van den in-gangh inden hemel wegh te nemen.

M. Wat isser van noode, om desen te verdienen?

D. 1. Men moet wesen sonder dood-sonde / in den staet der gratien. 2. men moet vol-brengghen dat de Stad-houder Christi in-ghestelt heeft te doen.

M. VVaer vol-doen sy, die steruen eer sy vol-
daen hebben veur de pijnen die sy veur hun-
ne sonden verdienden?

D. In't Vaghe-vier.

M. Wat is het Vaghe-vier?

D. T'is een plaetse / daer de sielen nae dit leuen
vol-doen veur hunne daghelijckische sonden / daer
sy mede verscheyden zijn / oft veur de reste der pe-
nitentien oft pijnen veur hun ghebiechte dood-
sonden / die sy in dit leuen niet vol-daen en hebben.

M. Waer deur vol-doetdmen in't Vaghe-vier?

D. Deur pijn te lijden.

M. Is die pijn groot?

D. Soo groot / dat-se te bouen gaet alle pijn
des wereldds : iae sommighe meynen / dat eeni-
ghe van die niet minder en is / als sommige pijnen
der hellen. Daer-om wordtse oock van S. Pau-
wels vier gheuoemt / om de grootheydt te kennen
te gheuen.

M. Wanneer worden sy daer uyt verlost?

D. Als sy vol-daen hebben deur de pijnen hen van
Gode in-ghestelt.

M. Can-men hen-lieden helpen?

D. Iae (nae de leeringhe der Schrifftuere) met
bidden / aelmoessen / vasten / ende andere wer-
ken van penitentie : maer by-sonder deur het sa-
crificie der Missen / dat ons de heylighe Aposte-
len gheleert hebben veur d'ouer-ledene Gode te
offeren.

Dan

Van het heyligh Olys.

M. VVat is het heyligh Olys?

D. T'is een Sacrament / waer deur de siecken van den Priester ghesalft worden / met olie van den Bisschop ghewijt : welke saluinghe gheschiedt met sekere ghebeden.

M. Waer-om seght ghy de siecken?

D. Om dat-men de ghesonde / oft die niet seer sieck en zijn / dat niet en magh gheuen. Ende hier-om en gheeft-men't niet die ter doodt verwesen zijn : ten zij dat sy merckelijck sieck zijn. Men behoort nochtans soo langh niet te beyden tot dat de siecken t'ghebruyck van hun verstandt verlozen hebben : op dat sy't met meerder deuotie ontfanghen / ende al-soo oock meerder gratie ghenieten : hoe wel het oock crachtigh is den ghenen die buypen hun verstandt zijn.

M. Hoe sieck moet-men hier toe wesen?

D. Als / nae des Mederijns ordeel / de sieckte sozghelijck is / soo datter perijckel soude moghen wesen van cozts te steruen.

M. Magh-men dit Sacrament allen siecken gheuen?

D. Neen't : men magh't den kinderen niet gheuen die noch gheen verstandt en hebben / noch den simpelen / die noyt verstandt en hadden.

M. Hoe oudt moet-men zijn, om t'heyligh Olys t'ontfanghen?

D. Soo oudt / dat-men doodelijck sondighen can : het welck som-tijds ten vijf iaren des ouderdoms gheschiedt.

M. Hoe moet men hem tot dit Sacrament bereyden?

D. Men moet hem eerst biechten / ende het heyligh Sacrament des autaers ontfanghen : oft ten minsten (en can dit niet gheschieden) berouwen van sijne sonden maerken.

M. VVaer toe is het H. Olys in-ghestelt?

D. Om de siecke Chzistenen te verlichten.

M. Hoe soo?

D. Om dat crancke menschen in hun uysterste seer groote quellinghen hebben / soo van de sieckite / soo van den boosen vyandt : ende niet alleen deur cranckheydt der memorie / hunne veur-ledene sonden vergheten / maer oock vele daghelijckse sonden doen / deur ongheduldighheydt / oft andere manieren . Daer-om heeft Christus dit Sacrament in-gheset / in d'welck hy gratie gheeft: 1. Om alle tentatien te weder-staen / ende quellinghen patientelijck te verdraghen. 2. De daghelijckse sonden worden vergheten. 3. Oock de verghetene dood-sonden. 4. De mensch wordt Gode aen-ghenamer / midts de nieuwe gratie die hy daer ontfanght. 5. Hy verwerft meerder croone inden hemel om de vermeerderinghe der gratien. 6. Ist hem saligh / soo verrijght hy oock dickwils lichamelijcke ghesondtheydt.

Van het Priesterschap.

M. VVat is het Priesterschap?

D. Een Sacrament van Christo in-ghestelt / waer deur den ghenen / die't ontfanght gratie ghegheuen wordt ende maght om behoorzijcken te bedienen d'officien der H. Kercke.

M. En

M. En zijn dan alle Christene menschen gheen Priesters, soo wel mans, als vrouwen?

D. Gheen-sins: maer alleen de mans-persoonen / die dit heyligh Sacrament van den Bisschop wettelijcken ontfanghen.

M. Hebbense al-te-samen euen groote maght?

D. Neen-sy: maer de eene meerder / de andere minder: ghelijck / de Bisschoppen hebben meerder maght dan de Priesters / de Priesters meerder dan de Diakens / ende de Diakens dan de Subdiakens / etc.

M. VVelck zijn de officien daer de Priesters maght toe ontfanghen?

D. Ten eersten / om Missie te doen: ten tweeden / om de H. Sacramenten uyt te reycken: ten derden / om het woordt Gods te prediken / ende veur alle Christenen te bidden.

M. VVat is het volck hier veur hen-lieden schuldigh?

D. Eerlijck onder-houdt / ende eere / de welke sy hen-lieden moeten bewyisen / niet als simpele menschen / maer als Stadt-houders Christi / dien sy in hen-lieden moeten bemercken ende eeren.

M. Wat isser van noode om dit Sacrament t'ontfanghen?

D. Ten eersten / een goede meyninghe om Godt in desen staet beter te dienen. Ten tweeden / men moet wesen inden staet van gratie. Ten derde / besquamé ouderdom / en geleertheydt. Ten vierden / gheen beletselen hebben / om de welke de H. Kercke verboden heeft dit Sacrament t'ontfanghen.

M. Hoedanigh moet hy zijn, die hem tot het Priesterschap begheeft?

D. 1. Eenem spiegel der deughden. 2. Niet onghelert /

gheleert / op dat hy d'andere met woorden ende wercken leere. 3. Verre van alle oncuyscheydt. Want sy ghelouen alle reynigheyt in de wijninghe der Onder-diakens.

M. Hoe oudt moet-men zijn, om de eerste groote wijninghe t'ontfanghen?

D. Men moet in sijn twee-en-twintighste iaer gaen: ende in het drij-en-twintighste / om de tweede t'ontfanghen: ende men moet begonst hebben sijn vijf-en-twintighste iaer / om Priester te worden.

Van het Houwelijck.

M. VVelck is het seuenste H.Sacrament?

D. Het Houwelijck.

M. VVat gaetter ghemeynlijck veur het Houwelijck?

D. Onder-trouwe.

M. VVat is onder-trouwe?

D. Een belofte / waer deur een man ende vrouwe malckanderen belouen ten houwelijcke te nemen.

M. Wat isser van noode tot dese onder-trouwe?

D. 1. Een en sekeren ouderdom: 2. Een en vrien wille / ende consent. 3. Dat-se gheen belofte van supuerheyt / oft van religieus leuen / ghedaen en hebben / oft van yemanden anders te trouwen.

M. Waer toe verbindt dese onder-trouwe?

D. Om metter daedt te vol-bzenghen dat-men belouet heeft: ende dat doock op de pene van doodsonde.

M. Ver-

M. Verbindt-se oock euen sterck, als sy alleen in't heymelijck tusschen hen-lieden beyden gheschiedt is?

D. Jae sy: want het Concilie van Trenten en heeft hier in niet verandert / ghelijck het van de secrete houwelijcken ghedaen heeft.

M. En can-men van dese verbindinghe niet ontslaghen worden?

D. Jae't: 1. met malckanderen quijt te schelden. 2. met in een Clooster te gaen: want soo haest als de eene t' habijt aen heeft / soo is d'ander gheheel vry. 3. met al dat daer nae ouer-comt / oft kennelijck wozyt / het welck d'onder-trouw belett soude hebben / hadde-men't te veuren gheweten.

M. En is dan dese onder-trouwe oft versekerin-
ghe gheen Houwelijck?

D. Neen't: Ende hier-om en moghen sy / op de pene van dood-sonde / malckanderen niet beken-
nen / oft t'samen vergaderen ghelijck ghehouwde
persoonen.

M. Wat is dan het Houwelijck?

D. Een Sacrament / waer deur / Godt eenen man ende vrouwe vereenicht / tot vermenighful-
dinghe der Christenen in de H. Kercke.

M. Wat isser van noode tot het Houwelijck?

D. 1. Vrijen wille ende consent / sonder van pe-
manden hier toe bedwonghen te wesen. 2. Dat
dese persoonen malckanderen niet en bestaen / tot
het vierde lidt: t'zij in maeghschap / t'zij in swa-
gherschap. 3. Dat-se anders gheen letsel en heb-
ben van wijninghe / gheloften / slavernije / etc.

M. Wordt

M. Wordt het Houwelijck oock belett, deur maeghschap d'welck comt met yemanden ouer de Vonte te heffen, oft den Vormdoeck te verbinden: als, Peters oft Meters?

D. Jae't: om te houwen met den ghenen / die men gheheuen oft verbonden heeft / ende met sijne ouders. Want dit is gheestelijck maeghschap.

M. Wordt oock deur oncuyscheydt het Houwelijck belet?

D. Jae't: soo dat ghy met het maeghschap inden eersten oft tweedē graet / van de ghene die ghy bekennt hebt / niet en meught houwen: als / met haer moeder / suster / dochter / moepe / oft recht-sweer.

M. Hoe wordt het Houwelijck deur dese maeghschappen oft swagherschappen belett?

D. Dat het van gheener weerden en is: ten zij dat sy van den Paus dispensatie vercrjgen: maer die al-soo trouwen / leuen in dood-sonde / ende zijn in den staet van verdoemenisse / ende hunne kinderen en zijn niet wettelijcke / maer bastaerden.

M. Het Houwelijck van Priesters oft Religieusen en is dat niet goedt?

D. Neen't. Want alle gheprofesside Religieusen ende Subdiakenen hebben solennele belofte van repnighepdt ghedaen: ende daer-om en ist gheen houwelijck / maer sacrilegie / argher dan ouer-spel oft andere hoererije / ende van gheener weerden / ende hun kinderen zijn bastaerden / en hoerent-kinderen.

M. Ist niet beter dat de Priester oft Religieus houwe, dan in oncuyscheydt leue?

D. Gheen van beyden en is goedt: daer-om en is d'een niet beter / maer het is meerder sonde / dat sulcks een die met solennele ghelofte Godt ghetrouwt

trouwt heeft/ een huyl-vrouwē oft man trouwe/
dan dat hy in oncuylheyt leue: Ghelijck't ar-
gher is/ dat de ghehouwde man sijn huyl-vrou-
we verlaet/ ende eene andere trouwt / dan dat hy
ouer-spel doet. Want daer is den wille obstinaeter
in't quaedt/ ende meer spijt wordt der huyl-vrou-
wen aen-ghedaen.

M. Moghen sy oock niet houwen die in t'hey-
melijck Gode hun reynigheyt ghelouet
hebben?

D. Neen-ly: maer doen sy't / soo is het houwe-
lijck vast/ nochtans met dood-sonde ghedaen.

M. Magh-men met gheene ongheloouighe
houwen?

D. Neen't. Want die eenen ongedoopten trouwt/
dat houwelijck en is van gheener weerden.
Trouwē hy eenen ketter / die gedoopt is/ soo doet
hy sonde: maer het houwelijck blijft vast.

M. Hoe moet-men tot dit Sacrament gaen?

D. 1. Met goede meyninghe: tot vermeerderinghe
der Christenen / oft om bequamelijcker peggelijc-
ken nae sijn conditie te leuen/ ende Gode te dienen.
2. Daer na wel toe sien niemanden ten houwelijc-
ke te nemen die eenigh beletsel heeft / oft sijns ey-
ghens niet en is. 3. Hem biechten/ ende het H. Sa-
crament des outaers ontfanghen/ veur de bruyd-
loft. 4. Het houwelijck maken / met de Pziesters
benedictie. Want (daer het Concilie van Trente/
aen-gaende dese saecke/ ghepubliceert is) het hou-
welijck van gheener weerden en is / dat niet en
gheschiedt in teghen-woordigheyt van twee oft
drij ghetuyghen/ en sijns eygen Pziesters/ dat is/
des Pastoors/ oft van hen Commissie hebbende.

M. Is

M. Is het consent der ouders oock van noode?

D. Goede kinders en behooren sonder hunne ouders goeden wille / niemanden te trouwen: soo uyt reuerentie / die sy hen schuldigh zijn: soo / om dat sy in de saecken van houwelijcken meer bevaren zijn / ende beteren raedt connen gheuen: soo om dat het houwelijck hen oock aen-gaet / ontfanghende daer mede eenen schoon-sone oft schoon-dochter / die hen by-auonturen moght mis-haghen: Soo ist dan wel recht / dat sy weten wat dochter oft sone sy crijghen. Niet-te-min het houwelijck teghen der ouders wille oft danck gheschiedt / is wettelijck / ende en can niet ontbonden worden.

M. Wat werckt dit Sacrament in de ghene die dat behoorlijcken ontfanghen?

D. Ten eersten / het gheeft gratie / om malckanderen eerlijcken te beminnen / ende papselijck te leuen / ende om malckanderen trouwe te bewaren / om kinderen te ontfanghen / ende die in de vzeese Godts op te voeden / ende om alle de lasten des houwelijcks beter te verdraghen. Ten tweeden / het bindt heur soo vast met malckanderen / (alst vol-braght is met het werck des houwelijcks) dat sy van gheen creature veur de doot en connen ontbonden worden.

M. Hoemoeten de ghehouwde perfoonen nae t'houwelijck hen met malckanderen draghen?

D. Sy moeten malckanderen beminnen / ende teeckenen der liefden met woorden ende wercken toonen / trouwe bewaren / ende alle eerbaerhejdt onder-houden: De vrouwe moet haeren man veur haer hoofdt kennen / ende in saken die t'hups
ende

ende goede manieren aen-gaen / ghehoorzaam wesen : ende de man en sal haer niet veur sijn slaue oft maerte hebben / maer veur sijn ghesellinne. Want de vrouwe en is upt s' mans voet niet ghemaeckt / maer upt de ribbe der sijde.

M. Vvat is beter, ende Gode aen-ghenamer, t'Houwelijck, oft de reynigheydt?

D. Sonder twijfel / de reynigheydt : onder de welcken den maeghdom d'alder-beste is / die oock inden hemel een sonderlinghe croone / die-men Aurcola noemt / sal hebben : die niemant en can ghenieten / dan de maeghden alleen.

M. Hoe comt dit?

D. Om dat sy Christus / deur ghelofte van reynigheydt / veur haren bruydegom ghetrouwe hebben. Daer upt comt / ten eersten / dat nae de hoogheydt huns bruydegoms / sy hoogher zijn dan andere menschen : ghelijck de Keyserinne / deur haren man den Keyser / meerder is dan alle Princesen. Ten anderen / dat sy in't rijck Gods hem sullen volghen / al-waer hy gaet : ghelijck de vrouwe recht heeft haren man over-al te volghen.

U Het